

KÍSÉRLETTERVEZÉS KLASZTEREZÉSEL

VALKÓ ÉVA

ELTE, ALKALMAZOTT ANALÍZIS ÉS SZÁMÍTÁSMATEMATIKA TANSZÉK

ELTE, KÉMIAI INTÉZET, REAKCIÓKINETIKAI LABORATÓRIUM

Budapest, 2021. június 11.

PROGRAM
FINANCED FROM
THE NRDI FUND

Bevezetés

- Égések, robbanások modellezése
  - erőművek, kazánok, motorok
  - hatásfok optimalizálása
  - szennyezőanyag-kibocsátás csökkentése
- Légekörkémiai folyamatok modellezése
  - légszennyezés előrejelzése
  - kibocsátási korlátok megállapítása
- Vegyi üzemek, gyártási folyamatok modellezése
  - hatásfok és környezetvédelem optimalizálása

NATIONAL RESEARCH, DEVELOPMENT
AND INNOVATION OFFICE
HUNGARY

PROGRAM
FINANCED FROM
THE NRDI FUND

Bevezetés

- A fosszilis energiaforrások korlátozott mennyisége, illetve égetésük káros hatásai mára mindenki számára nyilvánvaló alapigazságokká váltak, így jelentősen nőtt az alternatív energiaforrások kutatásának szerepe.
- Egy lehetséges forgatókönyv része lehet a biomassa alkalmazása, amely biológiai úton létrejövő szervesanyag-tömeget jelent.
- A biomasszából anaerob körülmények között keletkező biogáz legfőbb komponense a metán, amely a földgáz legjelentősebb alkotóeleme is.
- A metán égését leíró részletes reakciómechanizmus fejlesztése.

Bevezetés

Égéskémiai modell

- Több ezer anyagfajta és akár több tízezer elemi reakció
- Reakciókinetikai és termodinamikai paraméterek
- Homogén kinetika esetén nyomásra, hőmérsékletre nézve egy merev közönséges differenciálegyenlet-rendszer
változók száma = 100-1000
paraméterek száma = anyagfajták x 40

Feladata / Célja

- Lángsebesség szimulálása
- Egyes anyagfajták koncentrácioprofiljának meghatározása
- Gyulladás idő szimulálása
- Motorok fejlesztése
- Égők tervezése
- Energiaátalakító berendezések fejlesztése

NATIONAL RESEARCH, DEVELOPMENT
AND INNOVATION OFFICE
HUNGARY

PROGRAM
FINANCED FROM
THE NRDI FUND

Bevezetés

Mérések típusai

- Gyulladási idő mérése
- Egyes anyagfajták koncentrációjának mérése
- Lamináris lángsebesség mérése
- Sebességi együtthatók direkt mérése

Égéskémiai modell

- Több ezer anyagfajta és akár több tízezer elemi reakció
- Reakciókinetikai és termodinamikai paraméterek
- Homogén kinetika esetén nyomásra, hőmérsékletre nézve egy merev közönséges differenciálegyenlet-rendszer
változók száma = 100-1000
paraméterek száma = anyagfajták x 40

A modellt illesztjük a kísérleti eredményekhez a paramétereinek hangolásával

Feladata / Célja

- Lángsebesség szimulálása
- Egyes anyagfajták koncentrációprofiljának meghatározása
- Gyulladási idő szimulálása
- Motorok fejlesztése
- Égők tervezése
- Energiaátalakító berendezések fejlesztése

NATIONAL RESEARCH, DEVELOPMENT
AND INNOVATION OFFICE
HUNGARY

PROGRAM
FINANCED FROM
THE NRDI FUND

Bevezetés

Mérések típusai	Kísérleti berendezés	Mért mennyiség
Indirekt mérések	Lökéshullámcső	Gyulladási idő Koncentráció
	Gyorsösszenyomású berendezés	Gyulladási idő
	Áramlási reaktor	Koncentráció
	Jólkevert reaktor	Koncentráció
	Bunsen-égő	1D lamináris lángsebesség
	Ikerláng-módszer	1D lamináris lángsebesség
	Gömbláng-technika	1D lamináris lángsebesség
	Hőfluxus égő	1D lamináris lángsebesség
Direkt mérések	LP-LIF, LP-RF stb.	Sebességi együttható

Bevezetés

Mérések típusai	Kísérleti berendezés	Mért mennyiség
Indirekt mérések	Lökéshullámcső	Gyulladási idő Koncentráció
	Gyorsösszenyomású berendezés	Gyulladási idő
	Áramlási reaktor	Koncentráció
	Jólkevert reaktor	Koncentráció
	Bunsen-égő	1D lamináris lángsebesség
	Ikerláng-módszer	1D lamináris lángsebesség
	Gömbláng-technika	1D lamináris lángsebesség
Direkt mérések	Hőfluxus égő	1D lamináris lángsebesség
	LP-LIF, LP-RF stb.	Sebességi együttható

Valódi kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

Peng Zhang és munkatársai (ELTE, Reakciókinetikai Laboratórium) által összegyűjtött és feldolgozott gyulladásiidő-mérések:

- 3483 lökéshullámcsőben végzett mérés,
- 523 gyorsösszenyomású berendezéssel végzett mérés.

Összesen 4006 mérési körülmény, különböző hőmérsékleten, nyomáson, tüzelőanyag összetétel mellett. Ez 76 publikáció 643 adatsorának feldolgozásával kapott adat, a mérési eredmények ReSpecTh Kinetics Data (RKD) formátumban elérhetőek a <http://respecth.hu> adatbázisban.

Peng Zhang, István Gy. Zsély, Viktor Samu, Tibor Nagy, Tamás Turányi
Comparison of methane combustion mechanisms using shock tube and
rapid compression machine ignition delay time measurements, Energy&Fuels, in press, 2021
<https://doi.org/10.1021/acs.energyfuels.0c04277>

Valódi kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

A metán égését leíró AramcoMech 2.0 reakciómechanizmus

- 519 elemi reakciólépést tartalmazó modell

NUI Galway Combustion Chemistry Centre, AramcoMech 2.0, 2016,
(<http://www.nuigalway.ie/combustionchemistrycentre/mechanismdownloads/aramcomech20/>)

Összesen 4006 mérési körülmény, különböző hőmérsékleten, nyomáson, tüzelőanyag összetétel mellett.

Minden kísérleti körülményen az érzékenységi-vektorok kiszámítása,
az érzékenységi vektorok alapján a kísérletek klaszterezése.

Valódi kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

Lokális normalizált érzékenységi indexek számítására épülő eljárás

Jelölje a modell független változóit $\mathbf{x} = (x_1, x_2, \dots, x_n)$, a modelleredményt leíró függvényt pedig $f: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$. Ekkor a

$$s_{\text{norm}}^{\text{loc}}(\mathbf{x}^*) = \left(\frac{x_1^*}{f(\mathbf{x}^*)} \cdot \frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{x}^*), \frac{x_2^*}{f(\mathbf{x}^*)} \cdot \frac{\partial f}{\partial x_2}(\mathbf{x}^*), \dots, \frac{x_n^*}{f(\mathbf{x}^*)} \cdot \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{x}^*) \right).$$

vektort lokális normalizált érzékenységi vektornak nevezzük.

Égéskémiában jellemzően adott fizikai körülmények mellett a gyulladási időt, a lángsebességet, stb. írják le a modellek segítségével, míg a változók reakciókinetikai paraméterek.

Valódi kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

- 519 paraméter (érzékenységi vektor dimenziója) és 4006 mérési körülmény (vektorok száma)
- Hierarchikus klaszterezés, a távolságot a vektorok által bezárt szög koszinuszának segítségével mérjük:

$$d(\mathbf{x}, \mathbf{y}) = 1 - \cos \gamma,$$

ahol γ az $\mathbf{x}$ és $\mathbf{y}$ vektorok által bezárt szög.

- A klaszterek között súlyozott átlagos távolságfüggvényt használunk, azaz ha az r -edik klaszter a p és q klaszterek összevonásával keletkezett, akkor

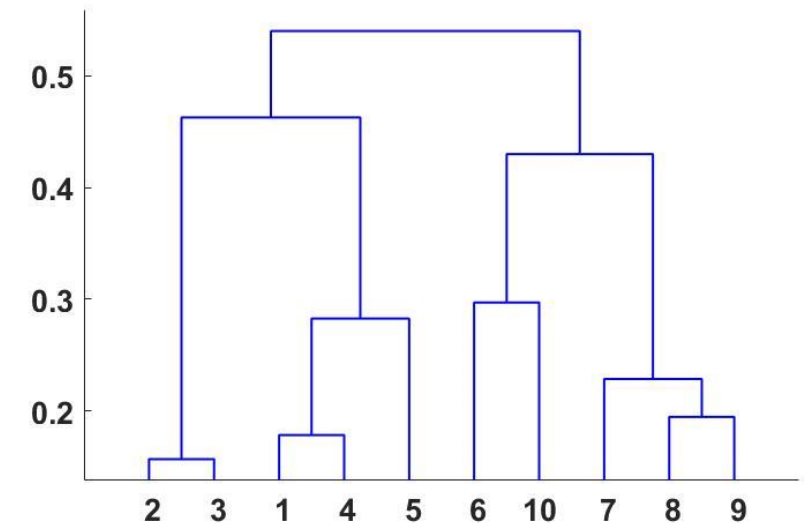
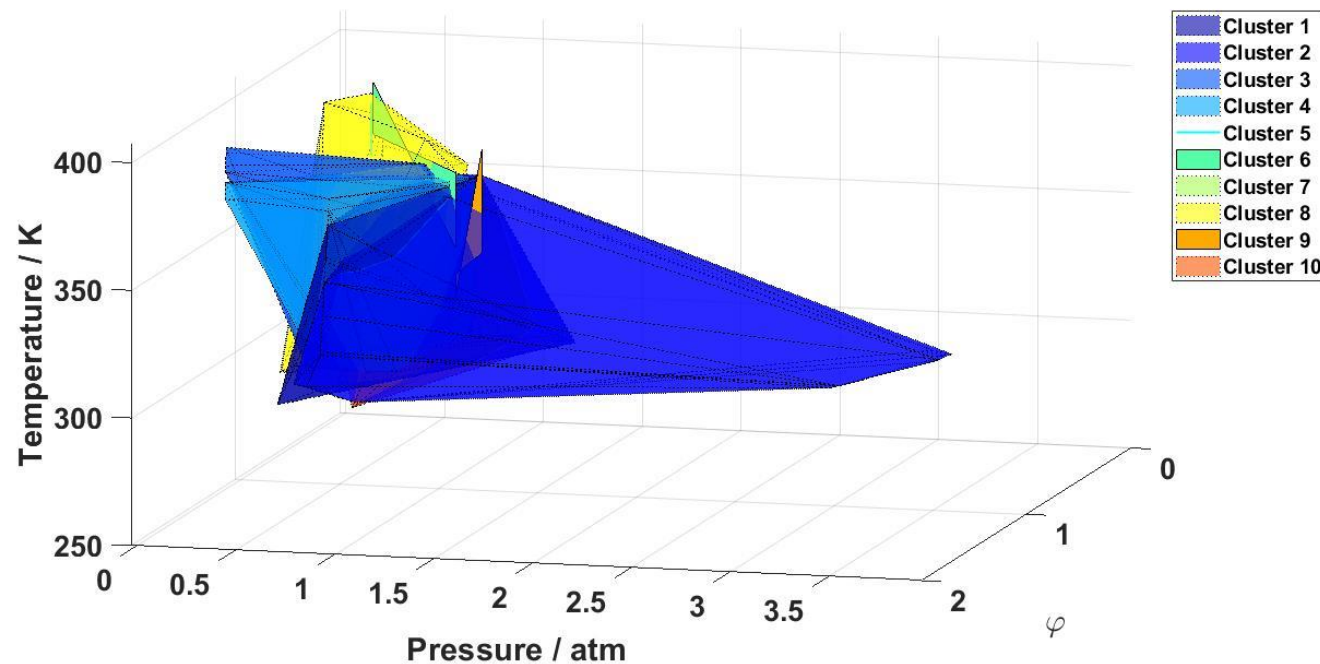
$$d(r, s) = \frac{d(p, s) + d(q, s)}{2}.$$

Valódi kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

- Az optimális klaszterszám meghatározást a Gap statisztika segítségével végeztük.
- A klasztereken belül az egyes pontokra konvex burkolót illesztettünk.
- Az érzékenységi vektorok alapján
  - a gyorsösszenyomású berendezésben végzett mérések 10 klaszterbe sorolhatóak
  - a lökeshullámcsőben végzett kísérletek 10 klaszterbe sorolhatóak
  - az összes gyulladásiidő-mérés 12 klaszterbe sorolható

Valódi kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

A gyorsösszenyomású berendezésben végzett mérések klaszterezése

T : kezdeti hőmérséklet (K)

p : kezdeti nyomás (atm)

φ : tüzelőanyag-oxigén ekvivalenciaarány

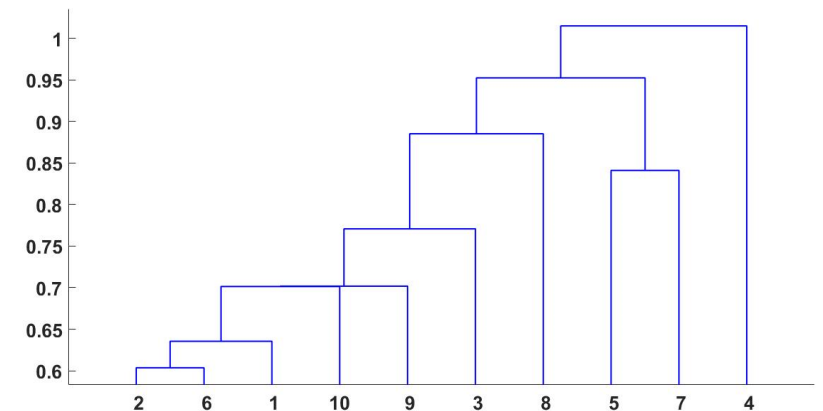
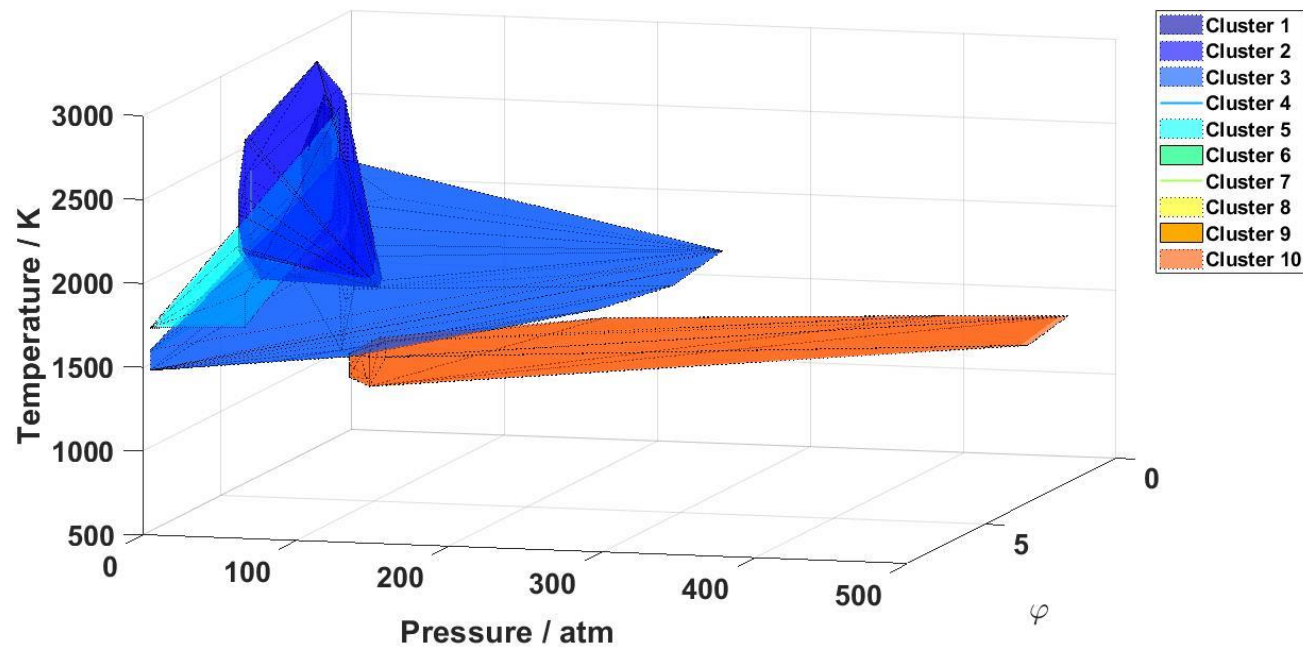

NATIONAL RESEARCH, DEVELOPMENT
AND INNOVATION OFFICE
HUNGARY

PROGRAM
FINANCED FROM
THE NRDI FUND

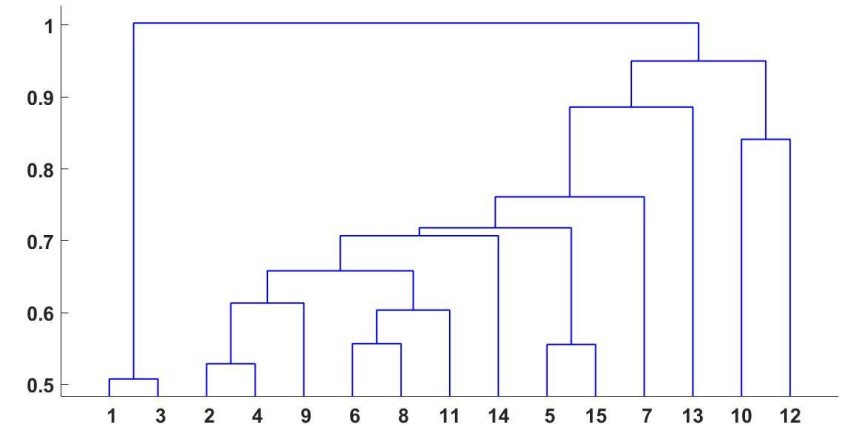
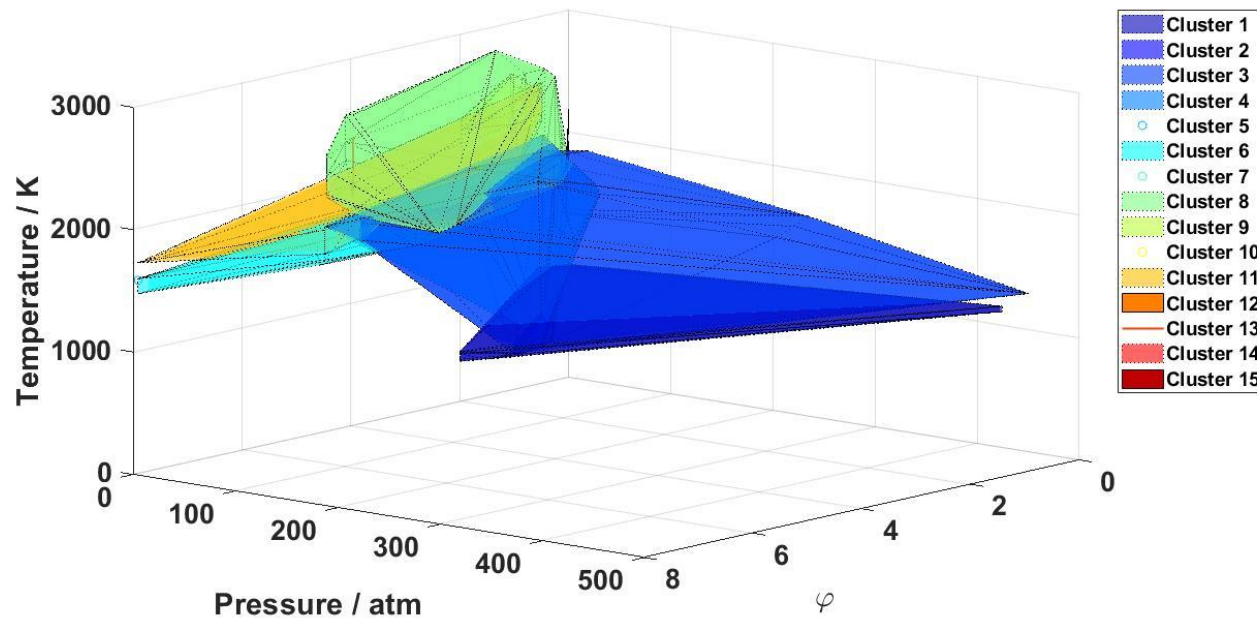
Valódi kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

A lökéshullámcsőben végzett mérések klaszterezése

Valódi kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

Az összes gyulladási idő-mérés klaszterezése

NATIONAL RESEARCH, DEVELOPMENT
AND INNOVATION OFFICE
HUNGARY

PROGRAM
FINANCED FROM
THE NRDI FUND

Szimulált kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

- A modell átfogó vizsgálata a teljes fizikai térben
  - tetszőleges kísérleti körülmények mellett szimuláció
  - a teljes fizikai térben klaszterezés
- Mérési adatok szimulálása
  - $T = 500\text{-}2000\text{ K}$, ekvidisztáns 15 pontú felosztás
  - $p = 0,1\text{-}20\text{ atm}$, logekvidisztáns 15 pontú felosztás
  - $\varphi = 0,1\text{-}6$ ekvidisztáns 15 pontú felosztás
  - 4 különböző hígítógáz összetétel: 100%, 21%, 10,5% és 2,1% O_2 tartalom

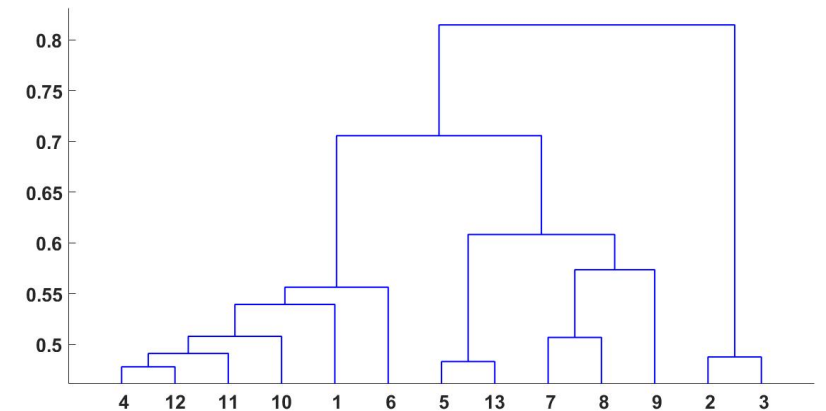
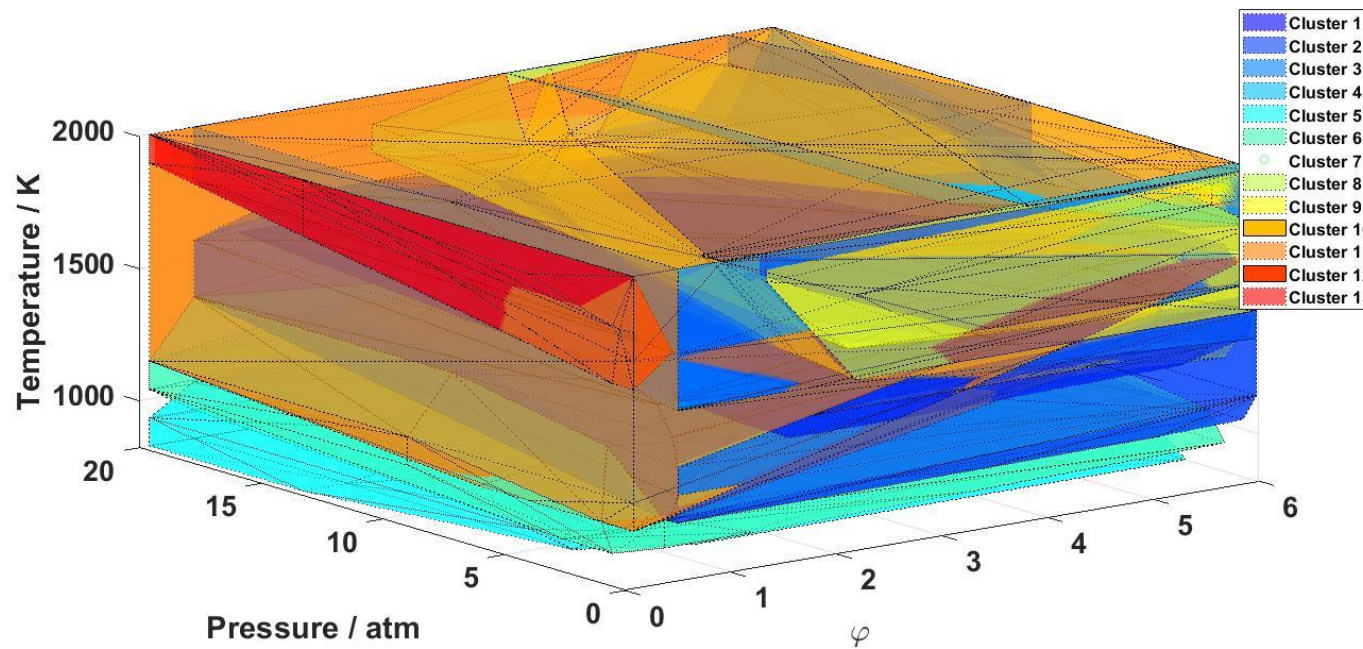
Szimulált kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

- A modell átfogó vizsgálata a teljes fizikai térben
  - tetszőleges kísérleti körülmények mellett szimuláció
  - a teljes fizikai térben klaszterezés
- Gyulladási idő szimulálása lökéshullámcsőben
  - $T=500-2000$ K, ekvidisztáns 15 pontú felosztás
  - $p=0,1-20$ atm, logekvidisztáns 15 pontú felosztás
  - $\varphi=0,1-6$ ekvidisztáns 15 pontú felosztás
  - 4 különböző hígítógáz összetétel: 100%, 21%, 10,5% és 2,1% O_2 tartalom

Összesen 8004 kísérleti körülmény

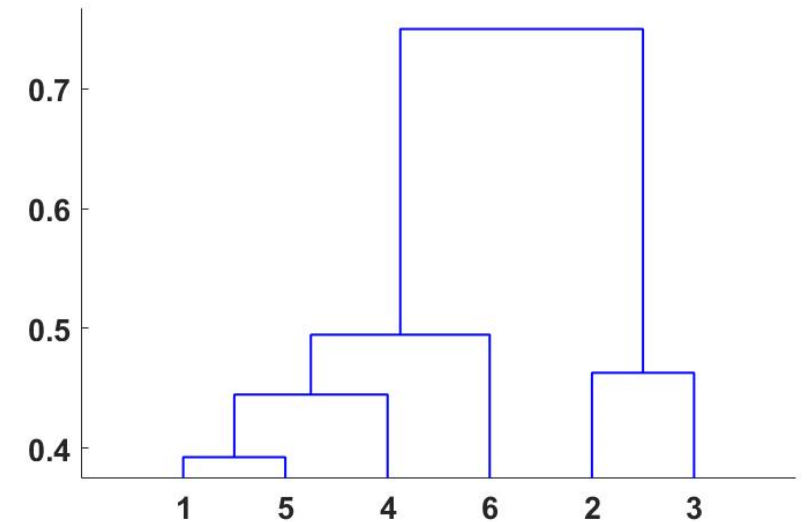
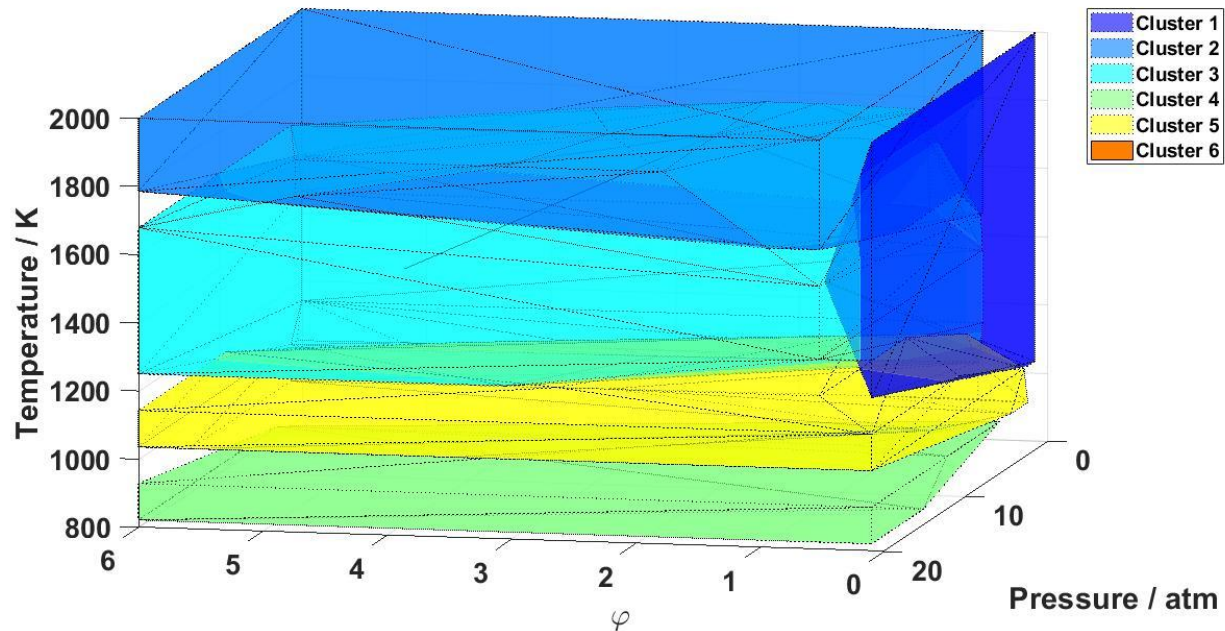
Szimulált kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

Az összes szimulált gyulladási idő-mérés klaszterezése

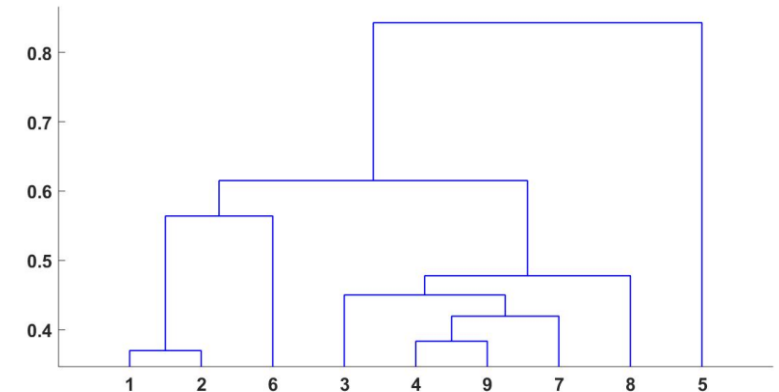
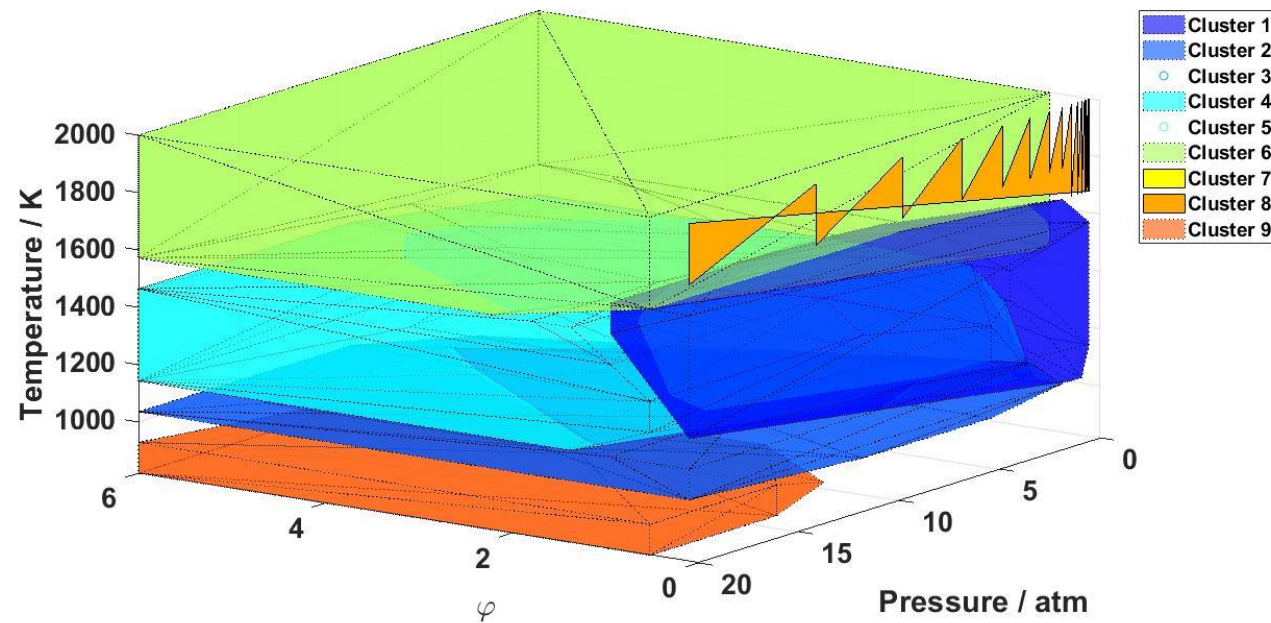
Szimulált kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

A 100% O₂ oxidálószerrel szimulált gyulladási idő-mérések klaszterezése

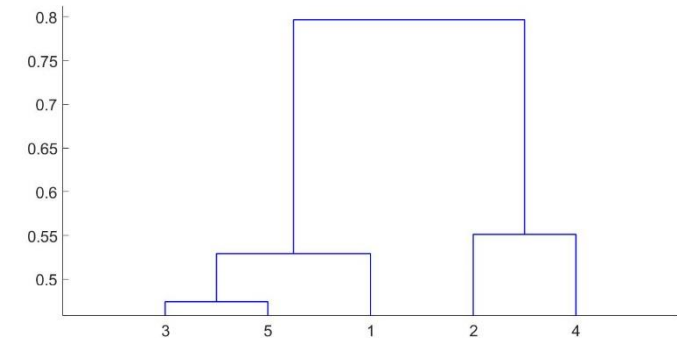
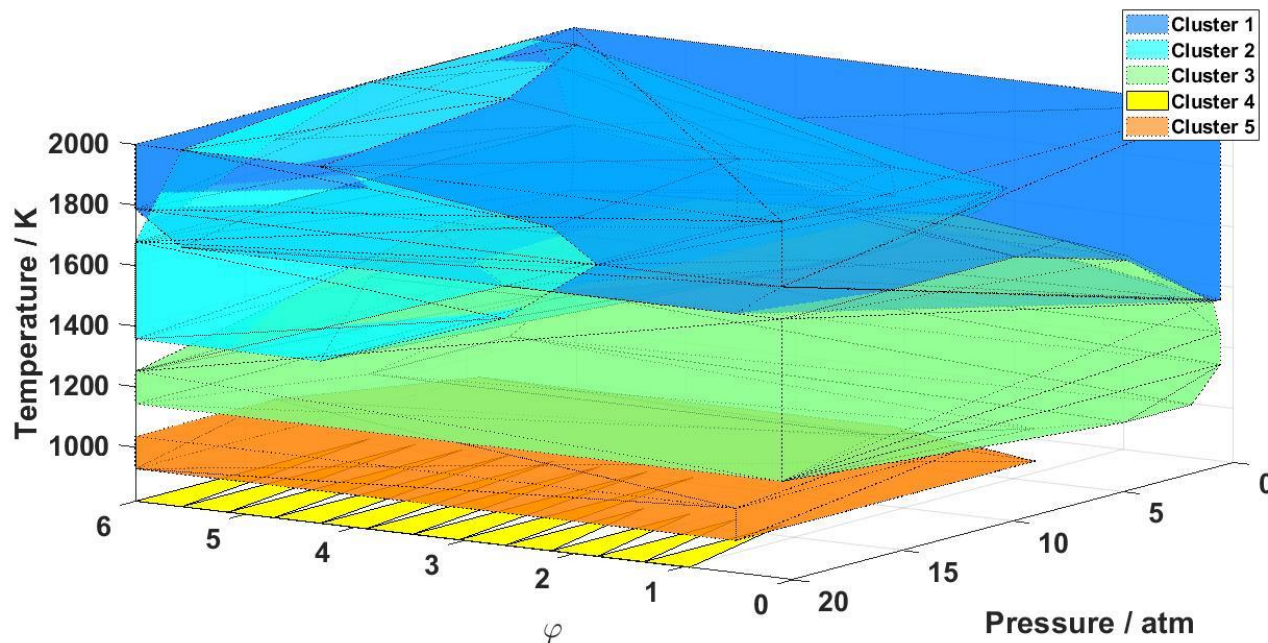
Szimulált kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

A 21% O₂ - 79% N₂ oxidálószerrel szimulált gyulladásiidő-mérések klaszterezése

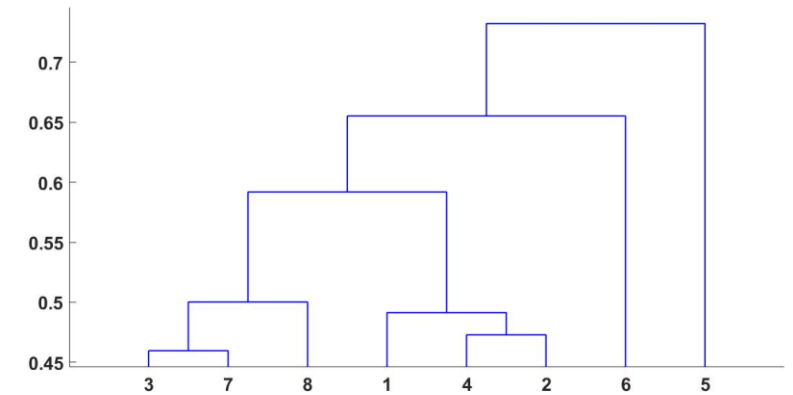
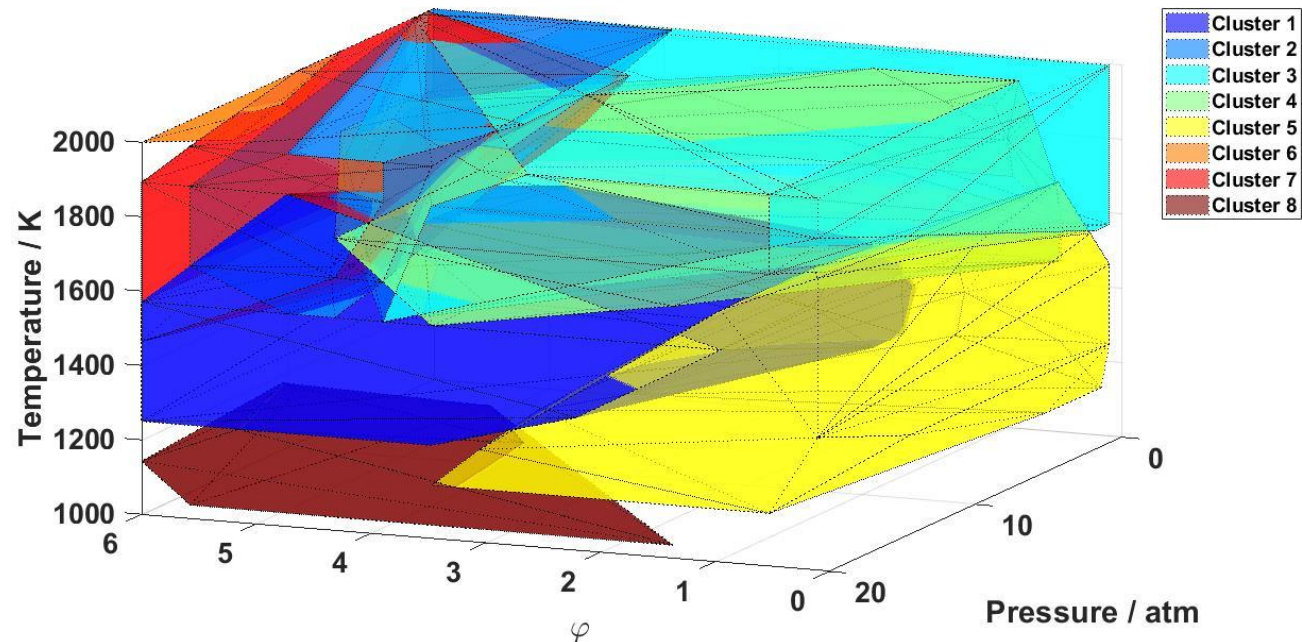
Szimulált kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

A 10,5% O₂ – 89,5% N₂ oxidálószerrel szimulált gyulladásiidő-mérések klaszterezése

Szimulált kísérletek csoportosítása klaszterezéssel

A 2,1%O₂ - 97,9% N₂ oxidálószerrel szimulált gyulladásiidő-mérések klaszterezése

Eredmények

- 4145 méréshez tartozó érzékenységi vektorok előszűrése kísérlettipusonként (139 adatpont eltávolítása az előszűrés során)
- Kísérlettipusonként a klaszterezés elvégzése
- Minden mérési körülményen a klaszterezés elvégzése (4006 körülmény)
- Az eredmények kiértékelése, az egyes osztályok hőmérséklettől, nyomástól, tüzelőanyag-összetételtől való függése
- A modell átfogó vizsgálata a teljes fizikai térben (8004 szimulált gyulladási idő-mérés)
  - tetszőleges kísérleti körülmények mellett szimuláció
  - a teljes fizikai térben klaszterezés

Eredmények

- A hígítógáz oxigéntartalmától függően:
  - az egyes klaszterek tiszta O_2 hígítógáz mellett jól szétválaszthatóak, csak hőmérséklettől függ a besorolása a kísérleti körülményeknek.
  - hígítógázként levegőt használva a modell viselkedése erősen függ a hőmérséklettől és gyengén a nyomástól.
  - csökkentve a hígítógáz oxigéntartalmát a modell viselkedése mind a hőmérséklettől, mind a nyomástól és tüzelőanyag-levegő összetételtől erősen függővé válik.

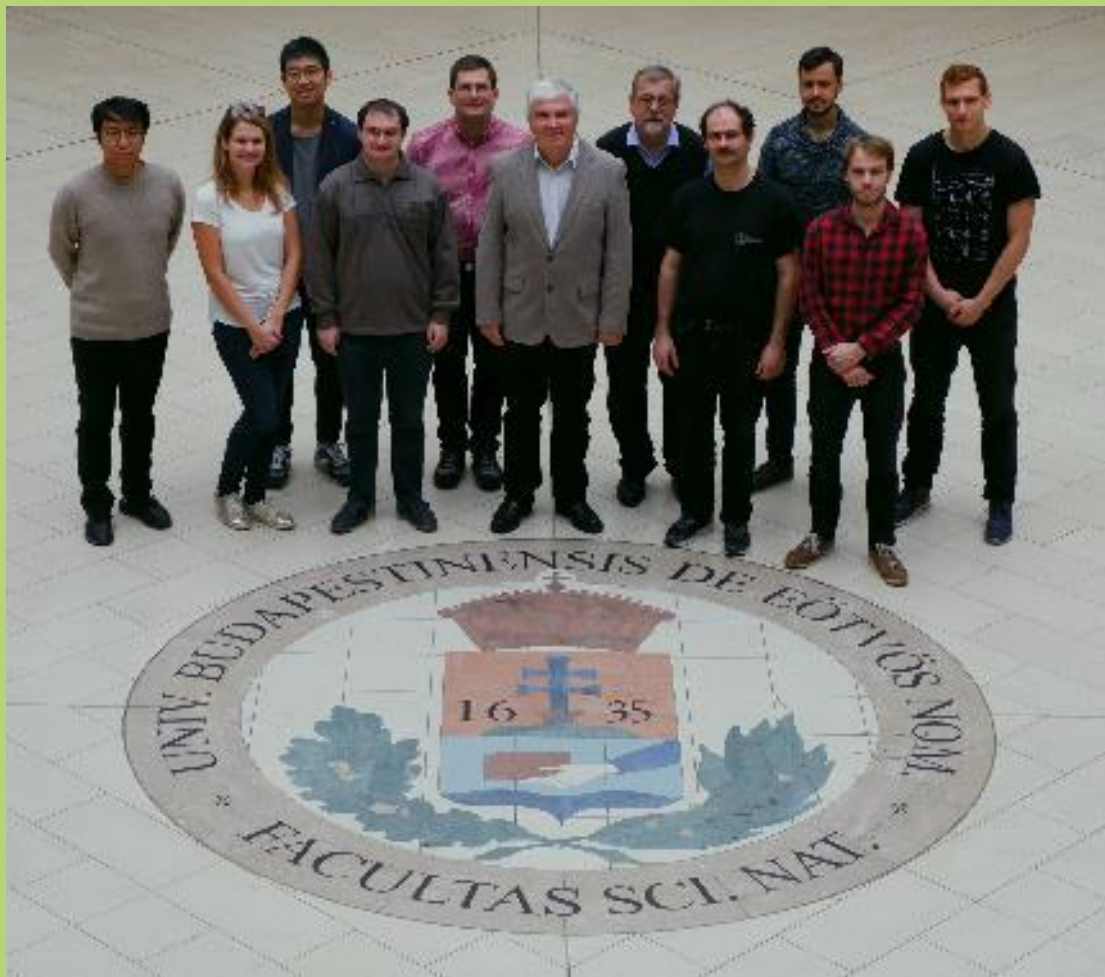
További tervek és célok

- A vizsgált metánégési mechanizmussal szimulált gyulladási idők és a valós mérési eredmények eltérésének vizsgálata, a modell bizonytalanságának feltérképezése az egyes klasztereken belül.
- Súlyfüggvény készítése, mellyel az egy klaszterbe eső mérések összevonhatók, úgy, hogy figyelembe vesszük a klaszterek méretét, a modell bizonytalanságát.

Eddigi eredmények

- Előadás: MTA Reakciókinetikai és Fotokémiai Munkabizottsági ülés (2020 november 6.)
É. Valkó, M. Papp, M. Kovács, T. Varga, I. Gy. Zsély, T. Turányi Differenciális entrópia számításán alapuló kísérlettervezés
- Benyújtott kézirat: Combustion Theory and Modelling (Q1) É. Valkó, M. Papp, M. Kovács, T. Varga, I. Gy. Zsély, T. Turányi Design of combustion experiments using differential entropy
- Kísérlettervezés klaszterezéssel témában kézirat

Külön köszönet a Reakciókinetikai Laboratórium Munkatársainak

Köszönöm a figyelmet!

NATIONAL RESEARCH, DEVELOPMENT
AND INNOVATION OFFICE
HUNGARY

PROGRAM
FINANCED FROM
THE NRDI FUND